

נדפסו לאחרונה: ספרים אקדמיים חדשים בשפות האזור

במדור זה אנו מפרסמים סקירה תמציתית ועדכנית של ספרים אקדמיים בשפות האזור (ערבית, תורכית ופרסית), בתחום לימודי המזרח התיכון והאסלאם. מטרתנו כאן היא כפולה: ראשית, לחשוף בפני חוקרים וסטודנטים פרסומים מחקריים חדשים שנדפסו בשפות אלו; ושנית, לפתוח צוהר לקוראי העברית בכלל – גם אם אינם מומחים או חוקרים בתחום לימודי המזרח התיכון והאסלאם – לנושאים המעסיקים את השיח הציבורי והאקדמי במדינות האזור, ולהלכי הרוח והמגמות העכשוויות בחיי התרבות של אזורנו. אנו מזמינים חוקרים וסטודנטים להציע נושאים וספרים לסקירה במדור זה.

הוויכוח על הגלובליזציה בעולם הערבי

מדור 'נדפסו לאחרונה' עוסק הפעם בספרות אקדמית בערבית בנושא הגלובליזציה. כמו בשאר מדינות העולם, סוגיה זו תופסת מקום מרכזי בדיון הציבורי וזוכה להתעניינות מרבית בקרב החוקרים בעולם הערבי. אפשר למצוא לכך ביטוי בריבוי החיבורים שיצאו לאור לאחרונה העוסקים בנושא, ובמקום החשוב שהדיון על אודות הגלובליזציה זוכה לו באתרי האינטרנט השונים. בנוסף לכך, פעולות המחאה וההתנגדות לגלובליזציה הולכות ומתפשטות ברחבי העולם הערבי; מפלגות, קבוצות וארגונים שונים מוחים נגד המערכת הקפיטליסטית השולטת כיום בתהליכים אלה.

המונח 'גלובליזציה' מתייחס למספר רב של תהליכים רחבי היקף ולכן יש לו כמה הגדרות שונות. בהתאם, גם הספרים שנסקרים כאן דנים בנושא מזוויות שונות, ואפשר לומר שהם מייצגים נאמנה את היחס לנושא זה במדינות ערב ובעיקר את הדיונים האקדמיים והאינטלקטואליים בקרב החוגים השונים, ובקרב פעילים העוסקים בנושא. לפני שנעמוד על מה שנאמר בספרים אלו ראוי שנפתח בהגדרת המונח.

להלן שתי הגדרות הכוללות את רוב ההיבטים של התהליך המורכב הנדון. את הראשונה מציע אורי רם, המגדיר גלובליזציה כ'פעולתם של מגעי הגומלין החברתיים בכלל והכלכליים בפרט אל מעבר להקשר המקומי והפיכתם לעולמיים, תוך חציית גבולות מדינות הלאום. בכלל זה, תנועה מוגברת, מואצת ומתפשטת של בני אדם, הון, סחורות ומסרים' (רם 2005: 12).

הגדרה נוספת לגלובליזציה היא: 'תהליך של שיתוף פעולה בינלאומי ורב צדדי, המגביר את האינטגרציה של המערכת העולמית משום שהוא מאפשר תנועה חופשית של סחורות, שירותים, מידע ואנשים בין מדינות, וכך הוא מעודד אותן להתקרב זו לזו. התהליך גם מתייחס בהגדרתו הרחבה להתפשטותם של קשרים פיננסיים חובקי עולם, לארגונים מחדש של חיי החברה בקנה מידה עולמי ולצמיחתן של תודעות כלל עולמיות מסוגים שונים' (Rutherford 2002: 232).

עיון בספרים הנסקרים כאן מעיד על כך שבעולם הערבי מתקיימים דיונים ערים וויכוחים עזים על אודות הגלובליזציה, ומרבית המחברים מבקרים אותה בחריפות ואף מתנגדים לה. אך גם מבקריה הנחרצים ביותר של הגלובליזציה אינם מתנגדים לשאיפה לכונן קהילייה בינלאומית, או לעצם התופעה, הנתפסת כבלתי נמנעת, אלא להיותה נשלטת בידי תאגידים קפיטליסטיים, ומכאן – בעיקר להשלכות של הקפיטליזם הגלובלי. לדבריהם, קפיטליזם זה גורם לעניים ודלי האמצעים לחיות לצמיחות בשירותם של בעלי ההון מן המערב העשיר ללא תקווה להיחלץ ממצב זה ולפתח את עצמם ואת כלכלתם. המתנגדים גם רואים בגלובליזציה גורם המפיץ תרבות ממוסחרת וטוענים כי קשר גלובלי מחליש תרבויות מקומיות ואלה מפנות את מקומן לתרבות אחידה, שמתעצבת

תחת השפעתה הדומיננטית של התרבות האמריקאית. הכותבים מטילים על הגלובליזציה את האחריות להעמקת הפערים בין המדינות המבוססות למדינות העניות ולהחרפת אי השוויון בעולם. לדברי הכותבים, כלכלת השוק הרב־לאומית גורמת לדיכוי מחפיר של אוכלוסיות נחשלות בכל רחבי העולם. תופעה נוספת תוצאת הגלובליזציה היא פגיעה בריבונותן של קהילות ומדינות. כתוצאה מהלחץ של התאגידים הרב־לאומיים ושל מוסדות הכלכלה העולמית, הולכת המדינה ומאבדת את תפקידיה החברתיים. יש לציין, שההתנגדות לגלובליזציה נובעת גם מכך שחלק ממבקריה רואים בה גלגול חדש ומתוחכם יותר של האימפריאליזם המערבי.

כאמור, למרות ההתנגדויות נשמעים קולות המבקשים שלא לדחות את הגלובליזציה על הסף, וממילא רואים בה עובדה קיימת שאין להתעלם ממנה. הם קוראים לפעול בצורה מחושבת כדי לצמצם ככל הניתן את ההשלכות השליליות שלה, ובה בעת לפעול כדי להשתלב בכלכלה העולמית וליהנות מפירותיה. הם טוענים שהמתנגדים לגלובליזציה והשוללים אותה גורמים נזק עצום משום שאין אפשרות להתנגד לכלכלת השוק החופשי על אף מגרעותיה הרבות.

כחלופה, הכותבים מציעים את מה שהם מגדירים 'אוניברסליזם' (אל־עאלַמִּיה) המושתת על הבנה ודו־שיח בין העמים. בניגוד לגלובליזציה, האוניברסליזם לא יהיה מושתת על ניצול, כפייה והגמוניה אלא יבוסס על שיתוף פעולה בין מדינות העולם ועל חלוקה שוויונית יותר של המשאבים, וכך יביא ליותר צדק. הם מצדדים באוניברסליזם וקוראים ליישם אותו כי הוא אנושי וצודק יותר.

1 אַהְמַד סֶדְקִי אַל־דְּגַאנִי, זֶלְזֶלָה פִּי אַל־עוֹלָמָה וְסַעֲדִי נַחֵו אַל־עַאֲלַמִּיה (טלטלה בגלובליזציה והתקדמות לעבר האוניברסליזם), קאהיר: דאר אל־מַסְתַּקְבַּל אַל־עַרְבִי, 2003, עמ' 480.

אל־דג'אני מביע בספרו זה התנגדות נחרצת לגלובליזציה בשל מה שהוא רואה כהשלכותיה השליליות על זהויות ותרבויות. הוא אינו מסתפק בהבעת התנגדותו לגלובליזציה אלא מציע חלופה בצורת אוניברסליזם (אל־עאלַמִּיה). הטלטלה בכותרת הספר מכוונת לאירועי 11 בספטמבר בארצות הברית. המחבר מציין שמגדלי התאומים בניו־יורק, שקרסו בשנת 2001, היו הסמל הבולט ביותר של ההגמוניה של הכלכלה הקפיטליסטית שהגלובליזציה מכווננת, בעוד שבניין הפנטגון מסמל את ההגמוניה הצבאית של הגלובליזציה. אל־דג'אני מסביר את התופעה, מנתח אותה ומשרטט את הצפוי בעתיד הקרוב כתוצאה מכלכלת השוק החופשי ומהגלובליזציה הקפיטליסטית. הוא מפרט את מגוון ההשלכות מרחיקות הלכת שיהיו לתופעה זו על החברה, המשפחה ובריאות הציבור. לטענתו הגופים הנהנים מהגלובליזציה, כמו התאגידים הענקיים (קוקה קולה, מקדונלד'ס

ומייקרוסופט), החברות הרב־לאומיות והמוסדות הפיננסים הבינלאומיים (ארגון הסחר העולמי, הבנק העולמי וקרן המטבע הבינלאומית) עושים הכול כדי לכפות את רצונם ואת האידאולוגיה שלהם באמצעות הגלובליזציה. אל־דג'אני מצביע על הכוח המשחית של גופים הנאבקים להשיג הגמוניה עולמית של ממון. לפיכך, הוא צופה כי הגלובליזציה תביא לפרוץ קונפליקטים ומלחמות בין המדינות העשירות הנהנות ממנה לבין המדינות המתפתחות הנמצאות בצד המפסיד ממנה.

השלכה שלילית נוספת של הגלובליזציה היא השפעתה על זהויות מקומיות ועל הייחודיות של תרבויות. הוא מתאר כיצד גופים כלכליים פועלים כדי להטיל את מרותם הכלכלית, ולהביא את האנשים לאמץ את תרבות הצריכה המערבית. זהו תהליך מסוכן, הכרוך במעין כפייה על האדם לאמץ הרגלים מוכתבים וערכים המשרתים גוף אחר ולא אותו עצמו. הצרכן תמיד יהיה כפוף ליצרנים ותלוי בהם ויאמץ מוצרי צריכה וסגנונות צריכה מיובאים. החברות הרב־לאומיות, שכל מעייניהן לגרוף רווחים בלי לתהות מהן התוצאות הנלוות לגבי הצרכן, פוגעות בחברות ובתרבויות ומשטשות את זהותן הייחודית משום שהן מפיצות תרבות צריכה אחידה.

המחבר להוט לשכנע את הקורא להתנגד באופן נחרץ לגלובליזציה, לכל הכרוך בה ולמה שהיא מייצגת, ולצדד בגישה החלופית: האוניברסליזם. האוניברסליזם הוא תהליך מתמשך ומתפתח שהגופים הקטנים והגדולים משתפים בו פעולה, ובמהלכו מתקיימות השפעות הדדיות ועירוב של תרבויות שונות. התוצאה לרוב חיובית ומיטיבה עם המדינות המשתפות פעולה. בניגוד לגלובליזציה המבוססת על כפייה, ניצול ושעבוד של המדינות החלשות והעניות, האוניברסליזם מבוסס על שיתוף פעולה במסגרת של מערכת בינלאומית ועל פתיחות, ולפיכך, הוא עתיד להבטיח צדק חברתי, שחרור האדם ושלוש. בפרק השני של הספר המחבר בוחן את ההשלכות של אירועי 11 בספטמבר על הזירה הבינלאומית. כמו כן הוא מתייחס למלחמה שמנהלת ארצות הברית נגד מה שהיא מכנה 'הטרור'. אל־דג'אני סבור שיש להגדיר קודם כל מהו טרור ולעמוד על הגורמים לו. כדי להביא לכך שהשלוש והאחוה ישררו בין העמים אנו צריכים לברר מהן הסיבות שבעטיין פורצות המלחמות. לדעתו חייבים לטפל בשחיתות, בדיכוי ובקיפוח המתמשך שסובלים אזרחים במדינות שונות, ולהפסיק את הכיבוש, או כל נטייה של מעצמות לפלוש לטריטוריה של מדינה אחרת. יש לכבד את האמנות הבינלאומיות ואת החוק כדי להביא למצב של שלום ושיתוף פעולה בין מדינות העולם. לא ניתן להגיע למצב מעין זה אם המעצמות והגופים החזקים ממשיכים לדבוק בגלובליזציה לשם קידום אינטרסים קפיטליסטיים אנוכיים שלהם.

לקראת סוף הדיון אל־דג'אני מצביע על כך שעל אף שהוא אופטימי, קיימת אווירה של תסכול ויאוש בקרב האומה (הערבית), בעיקר כתוצאה מהלחימה הניטשת היום בעיראק, אותה מלחמה שמנהלות ארצות הברית ובנות בריתה. הוא טוען

שהתפתחויות בעיראק צריכות להציב אתגר לערבים, ועליהם לתמוך בכוחות המתנגדים לנוכחות הזרה בעיראק. ההתנגדות חייבת להימשך משום שהיא האמצעי היחיד לעמוד בפני ההגמוניה של ארצות הברית, להתקומם נגד הגלובליזציה הדורסנית ולהתקדם בכיוון האוניברסליזם.

אל־דג'אני קורא למדינות ערב לפעול יחד כדי להביא שינוי ורפורמה בעולם הערבי ובו בזמן גם לפעול בצורה נמרצת כדי להתנגד לכוחות העומדים מאחורי הגלובליזציה ותומכים בה. הוא קורא לאינטלקטואלים ולמשכילים, שהוא מכנה 'אל־חֶמְאָא', לחבור יחד כדי לזרו את המעבר מעידן הגלובליזציה לעידן האוניברסליזם.

2 נזאר אל־פֶּראוּי, אל־עולֶמָה ואֶזְמַת אל־דִּןְלָה אל־וֹטְנִיָה (הגלובליזציה ומשבר המדינה הלאומית), רבאט: אל־מַעְרַפָה ל־ג'מִיע, 2005.

ספר זה הוא פרי עטו של החוקר המרוקאי נזאר אל־פֶּראוּי, והוא מתאר את המשבר העמוק העובר על ישויות לאומיות בשל תופעת הגלובליזציה ואת כוחו הדורסני של הקפיטליזם העל־לאומי אשר אותותיו ניכרים כמעט בכל תחום מתחומי החיים. כמו כן הוא בוחן את הדרכים שבאמצעותן אפשר להתמודד עם התפשטות הגלובליזציה.

בהקדמה לספר זה כותב תאג' אל־דין אל־חוסייני כי תופעת הגלובליזציה היא המייצג הנאמן של הסדר העולמי החד־קוטבי שמנהיגה ארצות הברית. הודות ליתרונה כמעצמה, הצליחה ארצות הברית, בעקבות התמוטטותו של הגוש הקומוניסטי ותום המלחמה הקרה, לכפות סדר עולמי חדש המושתת על הגמוניה, לא רק בהיבטים הצבאי והאסטרטגי. ארצות הברית הצליחה לחזור לתרבויות שונות ולהשפיע עליהן באמצעות שליטה במנגנוני המידע ובאמצעי התקשורת העולמיים. כך יצא שלא רק 'מדינות הדרום' התחילו לחשוש מכניעה להגמוניה של ארצות הברית ומהשפעה מרחיקת לכת על התרבויות והזהויות שלהן, אלא גם – ובאותה מידה – מדינות באירופה שהביעו דאגה מההשתלטות של ארצות הברית.

אל־פֶּראוּי מונה שורה של תופעות המייצגות את המשבר שעובר על קהילות ומדינות בעידן הגלובליזציה, למשל השחיקה בריבונותן. תאגידי ענק ומוסדות פיננסיים מפעילים לחץ בלתי פוסק במטרה לכפות על המדינות החלשות להיענות לתביעותיהם ותכתיביהם, וכוח העמידה של המדינה בפניהם ובפני חדירת כלכלת השוק העולמי –

1 מקובל להבחין בין המדינות העשירות והמפותחות, שרובן נמצאות בצפון כדור הארץ, לבין מדינות הדרום העניות המתפתחות כגון מדינות דרום אמריקה, אפריקה ומזרח אסיה.

כוח מוגבל מלכתחילה – נשחק. יכולתה של המדינה הריבונית להיות מעורבת בהרבה תחומים הולכת ומצטמצמת, המדינה מאבדת את תפקידיה החברתיים ועקב כך נפגעת הלגיטימיות שלה בעיני אזרחיה. תופעה זו חותרת תחת אושיות הסדר הפוליטי הקיים של המדינות הריבוניות, ומביאה לצמיחתו של משטר עולמי חדש, המשתף פעולה עם כוחות הגלובליזציה כדי לשמור על אינטרסים עסקיים.

המחבר מראה כיצד המדינות השונות מנסות להתמודד עם תופעת הגלובליזציה: ישנן מדינות שמן ההתחלה נכנעו והן מובלות בידי הכוחות העומדים מאחורי הגלובליזציה. קל לסוכני הגלובליזציה לחדור למדינות אלו ולקדם בהן את האינטרסים שלהם בהצלחה, בעיקר משום שלרשותם עומדים משאבים המאפשרים להם הפעלת לחצים כדי לכפות את דרישותיהם. לעומת המדינות הנכנעות מלכתחילה, יש מדינות המצליחות למצוא דרכים כדי להתגונן מפני ההשפעות השליליות של הגלובליזציה, והן פועלות כדי להפיק ממנה תועלת מחד גיסא, ולנסות למזער את נזקיה מאידך גיסא.

לטענת המחבר, סוגיה מרכזית העומדת על הפרק ושעל מקבלי ההחלטות במדינה לתת עליה את הדעת ולמצוא לה מענה, היא הגדרת תפקידה של המדינה בעידן הגלובליזציה הדורסנית. מאחר שלגלובליזציה יש השפעה ישירה בתחום הפוליטי, הכלכלי, התרבותי והחברתי, ומאחר שהיא מפעילה לחץ על המדינה כדי להביאה לכך שתיענה בחיוב לדרישותיהם של הגופים הכלכליים הבינלאומיים, נוצר מצב שבו מוסדות המדינה השונים נאלצים לשתף פעולה עם החברות הזרות, לשרת אותן ולשמש גם כמגנים על האינטרסים של תאגידי הענק וסוכניו של הקפיטליזם העולמי. בעקבות מעורבות חיצונית זו החברה האזרחית, כלי התקשורת והקבוצות השונות באותה המדינה נדחקים לשוליים ומאבדים כל השפעה, ולא עולה בידיהם לעמוד על המשמר ולהתנגד לגלובליזציה.

3 קאָדְרִי אַחַמַד חֵיֶדֶר, קְרֵאָאָת נֶקְדִיָה פִי אַל־עוֹלָמָה וְאַל־תַּאֲסֵלְם אַל־סִיאִסִי (קריאה ביקורתית של הגלובליזציה והאסלאמיזציה הפוליטית), טֹנְעָאָ: דָאָר אַל־עַפְיָה, 2005, עמ' 282.

קאָדְרִי חֵיֶדֶר, חוֹקֵר תִּיִמְנִי, חִיבֵר עַד כֵּה חִמִּישָה סַפְרִים עוֹסְקִים בְּפּוֹלִיטִיקָה פְּנִימִית בְּתִימָן וּבִמְאָבֵק הַנִּיטֵש בֵּין מַפְלָגוֹת וּקְבוּצוֹת שׁוֹנוֹת הַמְּבַקְשׁוֹת לְתַפּוֹס אֶת רִסְן הַשְּׁלִטוֹן. סַפְרִיו עוֹסְקִים גַּם בְּסַפְרוֹת וּבִהַגּוֹת הַפּוֹלִיטִית. בְּסַפֵּר זֶה הוּא מְגִישׁ אֶלְקוֹרָא דִּיוֹן מְעַמִּיק וּבִיקוֹרָתִי בְּסוּגִיַת הַגְּלׁוֹבַלִּיזַצִיָה. הוּא מְצִיג בְּפָנֵי הַקּוֹרָא אֶת הַתְּפִיסוֹת הַלִּיבֵרָלִיוֹת (הַתּוֹמְכוֹת בְּגְלׁוֹבַלִּיזַצִיָה) וְאֶת הַתְּפִיסוֹת הַרְדִּיקָלִיוֹת (הַמְתַּנְגְּדוֹת לָהּ) הַמַּאֲפִיִּינוֹת אֶת הַדִּיוֹן הַמְתַּקִּים סִבִּיב הַנוּשָׂא בְּעוֹלָם הָעֵרָבִי.

הַסַּפֵּר מְחוֹלֵק לְשְׁלוֹשָׁה פְּרָקִים. כּוֹתֵרְתוֹ שֶׁל הַפְּרָק הָרִאשׁוֹן: 'הַגְּלׁוֹבַלִּיזַצִיָה וְשִׂאלַת הַזְּהוּת', וְהַמְּחַבֵּר דֵּן בּוּ בְּמִשְׁמְעוֹת הָרַעִיוֹנִית וְהַתְּרַבּוּתִית שֶׁל הַגְּלׁוֹבַלִּיזַצִיָה וּבִיחַס בִּינָה

ובין חיי היומיום של החברות והעמים הנאלצים להתאים את עצמם לעידן החדש. הדיון נסב גם על הקשר בין הגלובליזציה ותרבות התמונה' (ת'קאפת אל-סורה), והשפעת התקשורת החזותית (אל-אעלאם אל-מראי) על חיי היומיום של האזרחים. חידר מתאר מאבק הניטש בין המילה הכתובה, המגלמת את המחשבה והרעיון, לבין התמונה, המרוקנת את המילה מתוכנה, לדעתו. בהמשך הדיון בפרק הזה המחבר בוחן את ההגות הפוליטית בעידן הגלובליזציה, בעיקר בעולם הערבי. הוא סוקר חילוקי דעות ופולמוסים שהתעוררו בעולם הערבי סביב הנושא, וסבור שעל הוגי הדעות והאינטלקטואלים בעולם הערבי לגבש עמדה איתנה וברורה לגבי הגלובליזציה, ולהכריע אם לדחות אותה מכל וכל או לקבל אותה על כל צורותיה.

הפרק השני, 'האסלאמיזציה הפוליטית', נסב סביב סוגיית הטרור. חידר מראה שהטרור מתחיל כטרור רעיוני המופנה בעיקר נגד החוגים הליברליים ודעותיהם. בהמשך הפרק ישנו דיון על קנאי האסלאם ובחינה של הגורמים שהביאו לצמיחתו של האסלאם הפוליטי הפונדמנטליסטי. חידר עוסק באלימות בקרב קבוצות אלו ובעיקר זו המופנית כלפי המדינה והחברה. הוא מאמין שחובה על עמי האזור לבחור בערכים דמוקרטיים, בחופש ובקירות, שכן אם יותירו את הזירה פנויה לכוחות הקיצוניים, ייאלצו כוחות קיצוניים להתערב כדי לכפות שינויים ורפורמות, ומובן שלמעורבות קיצונית מעין זו ישנן השפעות על החברות והקבוצות הפוליטיות השונות, ולא תמיד השפעות אלו רצויות.

הפרק השלישי והאחרון של הספר בוחן את שאלת הפוליטיקה והדת. המחבר מציע ניתוח אמין וענייני של התנועות והקבוצות האסלאמיות הקיצוניות. למעשה הוא שופט אותן, ובסופו של דבר פוסק שקבוצות אסלאמיות אלו הן בעיקר קבוצות של מפירי חוק הרומסות את החוק ביד גסה. במעשיהן, לדבריו, הן הוציאו את עצמן מן המסגרת הרחבה של הדת.

4 סוף עבד אל-עזיז אל-סיף, אל-עולמה ות'קאפת אל-אסת'הלאפ פי אל-מג'ת'מע (הגלובליזציה ותרבות הצריכה בחברה), ריאד: כתאב אל-ריאד, 2004.

הספר עוסק בשני נושאים עיקריים: תחילה, הוא דן בשליטה של החברות המסחריות, התאגידים הרב-לאומיים ומוסדות הכלכלה העולמית על הכלכלה העולמית, והשליטה של גופים אלה גם במשאבים של המדינות המתפתחות, שליטה המרוששת את מדינות העולם השלישי. בדרך זו הגלובליזציה מביאה להעמקת הפערים בין המדינות המבוססות למדינות העניות. תאגידי הענק מבקשים לצבור רווחים והם מוכנים לנקוט בכל אמצעי, כולל להכפיף ממשלות, כדי להשיג את מטרותיהם. אל-סיף מפרט את האמצעים שחברות ותאגידי אלו משתמשים בהם כדי להשיג את מבוקשם ולהגשים את יעדיהם, בעיקר

הוא מתאר את הסיוע שהם מקבלים מידי פוליטיקאים הפועלים בשירותם. הוא טוען שחברות מסחריות אלו מנהלות את העולם באמצעות שלט רחוק וכך עולה בידן לעצב תרבות צריכה ולהפיץ אותה בין החברות והעמים השונים.

החלק השני עוסק במה שאל־סיף רואה כהתבססותה של תרבות הצריכה המערבית בחברות שהגלובליזציה חודרת אליהן. לשיטתו, תרבות הצריכה היא תופעת לוואי ישירה של התחזקות התאגידים שמטרתם העיקרית היא שיווק ורווח. חברות הענק מביאות את הצרכן להיכנע להן באמצעות הפרסום ואמצעי התקשורת העומדים לרשותן. אל־סיף יוצא נגד תופעת תרבות הצריכה בטענה שהרגלי הצריכה החדשים מוגזמים ומשפיעים על הערכים ועל זהויות מקומיות ומנהגים מקומיים. הפרסומות מעוותות את סולם הערכים של האזרחים, הסמלים שהן משתמשות בהם פוגעים בצרכנים באופן גס, ולדבריו, הצריכה הראוותנית בצורתה החדשה הופכת את הצרכן לפסיבי יותר. תרבות הצריכה שנכפית על האזרחים גורמת להרס של משפחות ולנזקים עצומים לחברה.

המחבר קורא לשלוט במה שהוא מכנה 'שיגעון הצריכה' (ג'נון אל־אסתֶהֶלאפ), לצמצם את הבזבזנות ואת ההוצאות המיותרות ואת רכישת המוצרים שהפרט והחברה אינם זקוקים להם. כדוגמה הוא מביא את הנשים בערב הסעודית המוציאות סכומי עתק על רכישת מוצרי קוסמטיקה. היקף היבוא של מוצרים אלו מגיע לסכומים אדירים. לאל־סיף יש המלצות מעשיות כיצד לשלוט בהוצאות ולהימנע מקניות מיותרות. כך, לדעתו, יוכל הפרט לנתב את ההשקעות לערוצים שיש בהם תועלת.

אל־סיף טוען שבפתחה של המאה העשרים ואחת העולם נכנס לעידן כלכלי חדש. העולם החדש נתון לשליטת המעצמות ובראשן ארצות הברית שכלכלתה קפיטליסטית, והיא משליטה אותה על כלכלת שאר העולם ביד רמה. ההגמוניה של ארצות הברית היא גם צבאית וגם כלכלית, היא שולטת בשוק וחולשת על מקורות האנרגיה והמשאבים בעולם. המציאות הכלכלית הקשה מתבטאת בפער העצום הקיים היום בין מדינות הצפון העשירות לבין מדינות הדרום העניות. אי־השוויון העולמי רק גדל והוא יביא להחרפת הקיטוב הגלובלי, יהיה זרו לאלימות ויגרום למשברים ולמחלוקות שלא ייפתרו בקלות, אפילו אם ירצו בכך המדינות שהביאו ליצירת מצב זה.

5 פְתַחִי עֵבֶד אֶל־פְתָאח, אֶל־תִּקְאָפָה וְאֶל־עוֹלָמָה (תרבות וגלובליזציה), קאהיר: אל־היא אל־מִמְסֻרִיָּה לִל־כְּתָאב, 2004, 176 עמ'.

הספר הנסקר כאן עוסק בגלובליזציה ובוהות. למן תחילת הדיון עבד אל־פתאח מבהיר שאין לראות בגלובליזציה עניין שלילי. הגלובליזציה פירושה לחיות בכפר גלובלי, בעולם המושתת על קשרים ואינטרסים משותפים. לא ניתן להתעלם מתופעה זו מאחר שהעולם חי בעידן של מהפכה טכנולוגית ומדעית שיש לה ביטויים שונים בתחומי

הפוליטיקה, הכלכלה, האמנות והתרבות. תרבות צריכה, נורמות וערכים שונים חודרים לחיינו באמצעות רשת האינטרנט ותקשורת הלוויינים.

על פי עבד אל-פתאח השינויים האלה צמצמו מאוד את השליטה והסמכות של המדינות הרודניות. לידו של המחבר דחיית הגלובליזציה משמעה לצאת מההקשר ההיסטורי העכשווי ולשוב לעבר הרחוק ולמצב של ראקציה, קיפאון ובורות. הוא מסייג מקולותיהם של רבים בעולם הערבי החוששים מהשפעותיה של הגלובליזציה על התרבות והזהות, משום שלטענתו את הזהות התרבותית מעצבים תנאים גאוגרפיים והיסטוריים ייחודיים. בנוסף, לשם עיצוב זהות תרבותית ייחודית חיוניות החירות והדמוקרטיה, המבטיחות חופש פולחן דתי וכיבוד האמונה של האחר. לדבריו, אין ספק שיש לערבים זהות תרבותית איתנה ומוצקה, אבל הקיפאון, הראקציה, דיכוי האישה המתמשך והעוול הנגרם לאזרחים מכרסמים בהותם הייחודית ופוגעים בה. לכן, אין לערבים סיבה לחשוש מהשלכותיה של הגלובליזציה דווקא.

המחבר מבקר את המציאות התרבותית בעולם הערבי, וטוען כי העמים באזורנו ממשיכים לדון באופן ראקציוני בסוגיות המורשת והמסורת של העבר, דבר המעיד על קיפאון מחשבתי ורעיוני. זאת, בשעה שבעולם סביב מתרחשת מהפכה מדעית וטכנולוגית. האינטלקטואל המנסה לקיים שיח תרבותי עכשווי בעולם הערבי מוצא את עצמו מוקף בשני זרמים מסוכנים: מבית, הזרם הפונדמנטליסטי הזוכה לתמיכה בשל היאוש שחשים האזרחים מול תנאי העוני ובהיעדר השינוי המיוחל. זרם זה משתמש בטרור ובדיכוי ומניח שרק בידיו האמת המוחלטת. ומחוץ, הזרם המנציח את המצב הקיים כשהוא מציג את החברות הערביות כחברות נחשלות, ראקציוניות ומפגרות ונותן בכך לגיטימציה להדרתן או למצור עליהן. לפי עבד אל-פתאח, לשני הזרמים יש מטרה אחת ברורה: לסכל כל ניסיון אמיתי ליצור מסגרת לשיח ערבי מודרני ועכשווי שיוכל לעורר לפעולה ולהתאים את עצמו לרוח התקופה.

המלחמות בין התרבויות ובין הקבוצות הדתיות משמשות בעיקר תירוץ להגברת שליטה ולהשגת אינטרסים צרים. הקפיטליזם העולמי החדש מתעלם מסוגיות כמו צדק חברתי, שוויון ודמוקרטיה ביחסי המדינות, ואינו פועל לצמצם את הפער הקיים בין המדינות המפותחות לבין המדינות המתפתחות.

מול הגלובליזציה הקפיטליסטית המחבר מציג את רעיון הגלובליזציה העממית (אל-עולמה אל-ג'מא'היריה), תנועה שלדבריו נמצאת עדיין בשלבי התהוות. הגופים העומדים מאחורי הגלובליזציה העממית כבר החלו בגיבוש תכניות והצעות, כמו הקריאה למדינות העשירות לחוק את החובות המצטברים של מדינות עניות בעולם השלישי, הדרישה להביא לפירוק של הנשק להשמדה המונית, וגיבוש מסגרת להפצת רעיונות, כמו הדמוקרטיה, ביחסים בין המדינות. עבד אל-פתאח מביא את האו"ם כדוגמה, ומדגיש את תפקידו כמנגנון העומד בפני ההגמוניה שארצות הברית מנסה לכפות.

עבד אל־פתאח מעריך כי יש כיום יותר משלושים אלף ארגונים שניתן לשייך לכוחות הגלובליזציה העממית. בהם כוחות המזוהים עם השמאל הפוליטי החדש על גווניו השונים: גופים קומוניסטיים וסוציאליסטיים, מפלגות וארגונים 'ירוקים' הפועלים להגנת הסביבה, תומכי השלום ומפלגות שמצען ליברלי או רדיקלי. המכנה המשותף לכולם הוא ההתנגדות הנחרצת לגלובליזציה ולמצדדים בה.

הגלובליזציה העממית, לדעת המחבר, היא פועל יוצא של התמוטטות ברית המועצות. בעקבות מאורע זה החלו המפלגות הקומוניסטיות להרהר מחדש במצע שלהן ובתכניותיהן מתוך רצון להמשיך להשפיע ולמלא תפקיד בתנועת הגלובליזציה העממית הצומחת ונאבקת בהגמוניה של ארצות הברית ובצורות השונות של הגלובליזציה הקפיטליסטית. מפלגות אלו הצליחו לתפוס את השלטון בחלק מן המדינות בגוש הסובייטי לשעבר, כמו פולין, רומניה וסלובקיה.

6 עבד אל־האדי בו טאלב, נְהוּ עוֹלְמָה אַחְ'רָא אַפְתֵ'ר עֵדְלָן] וְאַנְסָאנִיתָן] (לקראת גלובליזציה שונה – צודקת ואנושית יותר), רבאט: דאר אל־נְשֵ'ר אל־מֶרְ'בִּיה, 2004, 117 עמ'.

בו טאלב עורך בספרו השוואה בין הגלובליזציה לאוניברסליות (אל־עאלמיה), וכצפוי, מצדד באוניברסליות בהיותו אנושי וצודק יותר. הנחתו היא כי האוניברסליות מאפשר שיתוף פעולה פורה ויעיל בין העמים, והודמנות לכל קבוצה להשפיע ולהיות מושפעת. הוא מאפשר את קיומה של קשת רחבה של אינטרסים ולפיכך כל מדינה שתצטרף למדינות זו תצא נשכרת. עם זאת, האוניברסליות לא יוכל להתקיים כל עוד המדינות העשירות והמפותחות עושקות ומנצלות את המשאבים של המדינות המתפתחות.

בו טאלב יוצא נגד הגישה התומכת בגלובליזציה, שאותה הוא מזהה עם ארצות הברית. תומכי הגלובליזציה טוענים כי שיטה כלכלית זו כבר התבססה והיא עובדה קיימת, ועל המערכת הבינלאומית לקבלה ולפעול בהתאם למצב שהיא יוצרת ואילו מדינות מתפתחות שלא ישתלבו במגמה זו ייוותרו מאחור בעוני ובדלות. על פי הגדרה זו הגלובליזציה היא האמצעי הזמין והיעיל ביותר כדי לחולל שינויים פוליטיים, חברתיים ורעיוניים במדינות העולם השלישי; השינוי לטובה תלוי רק בקבלת הגלובליזציה וביישומה.

על פי שיח זה, טוען בו טאלב, הגלובליזציה היא סוג של הגמוניה והטלת מרות על המדינות המתפתחות ועל חופש הבחירה בהן. היא תכונן עולם בלי גבולות כלכליים, הנשלט על ידי חוקי השוק העולמי החופשי. כלכלת השוק הרבי־לאומית מביאה לדיכוי מחפיר של אוכלוסיות נחשלות בכל רחבי העולם. העצמה הפוליטית של ארצות הברית אפשרה לה לקדם קווי מדיניות עולמיים התואמים את עמדתה ולדחוף לכיוון של שוק

חסיין אלעזול

חופשי בעזרתם של ארגונים עולמיים. בדרך זו נפוצים בכל העולם סמלים אמריקאיים ותרבות פופולרית אמריקאית.

המחבר מתאר גם את האופוזיציה לתפיסה זו, המדגישה את חוסר הצדק וחוסר השוויון שיוצר הקפיטליזם הגלובלי ואת הסכנה שבכוחו ההרסני לגבי מרבית אוכלוסיית העולם. הוא מתמקד בדוגמת ההתנגדות לגלובליזציה של אינטלקטואלים ואנשי רוח בצרפת, התנגדות שהצמיחה קבוצות הקוראות לשמור על זהות וייחוד תרבותי מול הלחץ של הגלובליזציה הקפיטליסטית המתוארת כתופעה מפלצתית. עוד מספר המחבר על שיטות שממשלת צרפת השתמשה בהן כדי לצמצם את ההשפעה של הגלובליזציה ואת נזקיה. כך, למשל, דרשה הממשלה בצרפת ממנהלי ערוצי הטלוויזיה לייחד כשישים אחוזים מהתוכניות שהם משדרים לתוכניות המייצגות את היבשת האירופית, ובכך למנוע מצב שבו נורמות, רעיונות ומנהגים המזוהים עם התרבות האמריקאית יגברו על מנהגים מקומיים.

חוסין אלעזול

ביבליוגרפיה

רם, אורי, 2005. הגלובליזציה של ישראל: מקוורלד בתל אביב, ג'יהאד בירושלים, תל-אביב: רסלינג.

Rutherford, Donald, 2002. *Routledge Dictionary of Economics* (2nd ed.), London and New York: Routledge.